

УДК 373.2:364.2:316.485.26

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА БАТЬКІВ ЩОДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Тетяна Житнік

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Статтю присвячено актуальній проблемі забезпечення наймолодших членів суспільства – дітей раннього віку (від 1 до 3 років) надійною та ефективною педагогічною підтримкою під час надзвичайних подій. Надано тлумачення змісту термінів: «ранній вік», «педагогічна підтримка», «надзвичайна ситуація», представлено основні напрацювання закордонних та вітчизняних науковців з досліджуваної проблеми. Нагальною проблемою сьогодення є потреба висвітлення важливості розуміння педагогами та батьками/опікунами особливостей розвитку дітей у ранньому віці під час стресових ситуацій. У статті запропоновано практичні педагогічні поради щодо створення безпечної та підтримуючої середовища для дітей раннього віку у надзвичайних ситуаціях. Надано конкретні педагогічні рекомендації як для педагогічних працівників, так і для батьків/опікунів, які формують ключову роль у виробленні стійкості та благополуччя дітей раннього віку в умовах надзвичайної ситуації.

Ключові слова:

ранній вік; раннє втручання; діти війни; педагогічна підтримка; надзвичайна ситуація.

Resume:

Zhytnik Tetiana. Recommendations for pedagogical workers and parents regarding pedagogical support of young children in emergency situations.

The article is devoted to the urgent problem of providing the youngest members of society – young children (from 1 to 3 years) with reliable and effective pedagogical support during emergency events. An interpretation of the meaning of the terms: «early age», «pedagogical support», «emergency situation» is provided, the main developments of foreign and domestic scientists on the investigated problem are presented. An urgent problem today is the need to highlight the importance of understanding by teachers and parents/guardians the peculiarities of children's development at an early age during stressful situations. The main goal of the article is to provide specific pedagogical recommendations to both teachers and parents/guardians, which will effectively contribute to the adaptation, learning, upbringing and development of young children affected by emergency situations; to emphasize the importance of joint work and mutual understanding between pedagogical and family factors to improve the quality of pedagogical support for young children in crisis situations. Specific pedagogical recommendations are described, both for pedagogical workers and for parents/guardians, who play a key role in shaping the resilience and well-being of young children in emergency situations.

Key words:

early age, early intervention, war children, pedagogical support, emergency situation.

Постановка проблеми. Серед загроз забезпечення сталого освітнього розвитку в Україні не останнє місце посідають надзвичайні ситуації різного характеру, які траплялися за останні декілька років (стихійні лиха, техногенні катастрофи, терористичні та диверсійні акти, ворожі напади із застосуванням військової сили, пандемії, повномасштабна війна). Ігнорування в сучасних умовах таких подій ставить під питання не лише забезпечення національного захисту, економічне зростання та соціальний добробут населення, а й надання якісної та безперервної освіти для всіх ланок.

Нинішня ситуація в Україні (повномасштабна російсько-українська війна, постійні спалахи COVID-19) спричинила серйозні перебої в навчанні та освіті дітей різновікових категорій. Діти частіше стають жертвами війни та подій, подібних до війни. Численні бомбардування та обстріли, вбивства й терористичні акти вже дев'ятий рік поспіль зачіпають сотні тисяч українських дітей. Багатьом із них вдалося втекти від цих ситуацій, однак вони продовжують відчувати загрозу, та, навіть проживаючи у «спокійних» регіонах України, відчувають «ілюзію безпеки». Кількість постраждалих українських дітей, на жаль, тільки зростає з кожним роком. В українському просторі знову гучно звучить термін «діти

війни», який здавалося б більше ніколи не повернеться (останній раз цей термін використовувався для українських дітей, які були учасниками та постраждалими внаслідок Другої світової війни 1939–1945 рр.).

Українські та зарубіжні фахівці, які працюють з українськими дітьми війни раннього віку (від 1 до 3 років), які в свою чергу є травмованими не тільки фізично, а й духовно, емоційно та ментально, прагнуть знайти нові педагогічні способи допомогти їм. Важливість цього процесу полягає в тому, що перші три роки життя дитини є періодом виняткової чутливості до впливу навколишнього середовища; цей період називається критичним або сенситивним і відкриває реальну можливість для навчання, освіти та розвитку, відіграючи визначальну роль у формуванні структури та функцій мозку – нейропластичності. Нейропластичність – це здатність нервової системи змінюватися на основі досвіду на клітинному, метаболічному чи анатомічному рівнях, ця здатність змінюється з часом, і відомо – чим молодша дитина, тим ця здатність проявляється ефективніше (Fox, Levitt, & Nelson, 2010).

Згідно результатів нашого наукового дослідження, однією з головних проблем в українському суспільстві в умовах воєнного

стану є створення нових стратегій педагогічної підтримки дітей раннього віку, яка напряму залежить від професійних та особистісних якостей фахівців (педагогів, психологів, соціальних працівників) та батьків/опікунів дітей.

Тема педагогічної підтримки дітей раннього віку, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій безумовно актуальна й цікава. Охопити її в одному дослідженні, безперечно, неможливо. Ми пропонуємо свій погляд на набір її важливих аспектів, який є запрошенням до широкої дискусії та спільних зусиль щодо формування високих стандартів педагогічної підтримки дітей раннього віку й наданні відповідних рекомендацій для педагогічних працівників та батьків/опікунів дітей в умовах воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї вітчизняних та зарубіжних науковців щодо проблеми навчання, виховання та розвитку дітей раннього віку, постраждалих внаслідок НС. Надаємо ключові дослідження з даної проблематики:

- сімейні системи та сімейно-орієнтовані практики втручання в ранньому дитинстві (*Brown, & Guralnick, 2012; Dunst, Kirkby, & Sukkar, 2017*);
- важливість створення нових нейронних мереж у повсякденному житті дітей раннього віку через багаторазові повторення та завдяки спільній діяльності із членами сім'ї (*Nelson, Johnston, Nishimura, Harum, Pekar, & Blue, 2001*);
- використання основних теоретичних моделей, які підтримують рекомендовані практики раннього втручання, підкреслюючи системні, біоекологічні та трансакційні перспективи (*Bronfenbrenner, & Morris, 1998; Guralnick, 2005; Sameroff, 2010; Sameroff, & Fiese, 2000*);
- впровадження підходів орієнтованих на сім'ю та дитину раннього віку в складних життєвих ситуаціях (*Dunst, Trivette, & Deal, 1988; Dunst, & Trivette, 2009*);
- навчати та розвивати дітей раннього віку, які постраждали від НС, потрібно у природному і безпечному середовищі за рахунок використання звичайних активностей та рутинних моментів, які є контекстом для позитивного втручання (*Bruder, & Dunst, 2000*);
- навколо сім'ї та дитини раннього віку завжди є спільнота, яка надає корекційну та педагогічну підтримку (*Bronfenbrenner's Ecological System Theory, Rhodes, Theories of child development, 2013*);

- дитину раннього віку краще навчати через щоденний досвід зі знайомими людьми у знайомому контексті (*Dunts, 2007; Dunts, Bruner, Trivette, & Hamby, 2005*).

- важливість та ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій педагогічними працівниками в закладах освіти для проведення педагогічного інтернет-консультування батьків (*Mccord, Bernhard, Walsh, Rosner, & Console, 2020*).

Формулювання цілей статті. Мета статті – надати конкретні педагогічні рекомендації, як педагогам так і батькам/опікунам, які будуть ефективно сприяти адаптації, навчанню, вихованню та розвитку дітей раннього віку, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій; підкреслити важливість спільної роботи та взаєморозуміння між педагогічними та сімейними чинниками для підвищення якості педагогічного супроводу дітей раннього віку в умовах кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день науково визначено та підтверджено той факт, що у загальному розвитку людини період раннього дитинства відіграє особливу роль. Саме ранній вік є критичним періодом для розвитку мозку, багато нейронів формують когнітивні зв'язки; у цей віковий період діти активно вивчають мовлення; у ранні роки відбувається «відкриття емоційного фундаменту», стабільні та безпечні взаємини важливі для формування емоційної стійкості дитини; діти вчаться взаємодіяти з оточуючими та розвивати соціальні навички через гру та спілкування. Унікальність цього вікового періоду зумовлюється стрімкістю фізичного та психічного розвитку дитини, що потребує пильної уваги з боку педагогів, лікарів і особливо батьків. Повноцінний розвиток дитини можливий за сприятливих та безпечних умов. Батьки/опікуни, родичі, спеціалісти та всі дорослі, що оточують дітей раннього віку, здійснюють позитивний вплив на їхній розвиток, навчання й виховання.

На державному рівні в Україні розглядаються актуальні питання педагогічної допомоги і підтримки батьків з питань раннього розвитку дітей дошкільного віку. Це відображено в Законах України «Про освіту» (*Про освіту...*, 2017), «Про дошкільну освіту» (*Про дошкільну освіту...*, 2001), «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про дошкільну освіту», Базових програмах розвитку дитини дошкільного віку («Впевнений старт», «Діти України», «Дитина», «Дитина і довкілля», «Дитина у дошкільні роки», «Освіта», «Україна ХХІ століття», «Українське дошкільня», «Соняшник», «Стежина», «Малютко», «Я у

Світі» (Базова програма..., 2008), тощо), Конвенції ООН про права дитини, рекомендаціях МОН України про «Організацію та зміст навчально-виховного процесу», «Про систему роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні навчальні заклади», тощо.

На жаль, на процес навчання, виховання та розвиток дітей раннього віку негативно, якісно та кількісно впливають надзвичайні ситуації. Вони можуть виникнути будь-коли, будь-де та з будь-яких причин. До того ж важливо наголосити, що педагогічні працівники виконують ключову роль у педагогічній підтримці як батьків так і дітей раннього віку під час виникнення НС.

Логіка нашого дослідження вимагала визначення сутності понять: «ранній вік», «надзвичайна ситуація», «педагогічна підтримка». Далі ми надаємо визначення кожному з понять.

Ранній вік – це дитина від одного до трьох років, яка переходить на початковий етап свого фізичного, емоційного, соціального та когнітивного розвитку; цей період є ключовим для формування основних навичок, у процесі взаємодії з оточуючим світом та розвитку особистості; у цей час відбувається інтенсивний процес навчання мовленню, руховому розвитку, формується соціальна навичка та встановлюються перші емоційні зв'язки.

У міжнародних публікаціях термін «раннє дитинство» або «ранній вік» стосується періоду,

що передує віку обов'язкового шкільного навчання, який відрізняється від країни до країни: 5 років (Велика Британія), 6 років (Сполучені Штати Америки, Франція, Італія та Німеччина) або 7 років (Швеція та Нідерланди), від 1 до 3 років (Україна). Відповідь, надана кожною країною, залежить від знань, отриманих через емпіричні практики, медичні знання та психологічні дослідження дитинства, з одного боку, і, з іншого боку, про правила, що визначають вік прийому або закінчення інституційного догляду для дітей раннього віку до початку формального навчання. На думку Девіда Ханта (*Parents and Children in History, The Psychology of Family Life in Early Modern France, 1970*) період «раннього дитинства» – це період від одного до семи років, і саме тому в цей час потрібно формувати якісні зв'язки дитини з дорослим. Ми ж в науковому дослідженні виокремлюємо, що «ранній вік» – це період від 1 до 3 років.

Надзвичайна ситуація – це подія або стан, що виникає раптово та несподівано, фактично внаслідок природних катастроф, техногенних аварій, епідемій, соціальних конфліктів чи інших подій, які створюють загрозу життю, здоров'ю та благополуччю людей, а також функціонуванню звичайних систем та інфраструктури.

Діти по-різному сприймають та переживають травматичний досвід після надзвичайної ситуації в залежності від віку та психологічної зрілості. Ознаки для різного віку наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Особливості переживання дітьми надзвичайної ситуації		
Діти раннього віку	Діти дошкільного віку	Діти шкільного віку
<ul style="list-style-type: none"> - тривога, боязкість, почуття провини; - пасивна реакція на біль; - хворобливе ставлення до зауважень; - негативізм; - брехливість; - регресивність розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> - почуття самотності, відсутність друзів; - одноманітні ігри, що пов'язані з травмуючою подією; - амбівалентні почуття до дорослих; - агресивна поведінка. 	<ul style="list-style-type: none"> - прагнення до повної ізоляції; - маніпулятивні форми поведінки; - депресія.

Педагогічна підтримка – це комплекс заходів та стратегій, спрямованих на створення оптимальних умов для розвитку особистості, ефективного навчання та соціальної взаємодії в процесі освіти; цей підхід базується на індивідуальних потребах та особливостях кожного учня чи вихованця, з метою підтримки його загального розвитку та досягнення успіху у навчанні та житті.

Педагогічна підтримка містить:

- адаптацію – спрямованість на створення умов для успішної адаптації дитини до освітнього середовища, враховуючи його індивідуальні особливості, потреби та рівень вмінь;

- організацію навчання – визначення оптимальних методів та прийомів навчання, що відповідають індивідуальним характеристикам кожної дитини;
- емоційну підтримку – задоволення психологічної безпеки та створення позитивного емоційного клімату для сприяння емоційному розвитку та самовизначенню дитини;
- соціальну взаємодію – сприяння розвитку соціальних навичок, співпраці та взаєморозуміння між дітьми, батьками та педагогічними працівниками;
- диференціацію завдань – використання індивідуальних та групових підходів для адаптації дітей;

- оцінювання та звітування – систематичне оцінювання прогресу та досягнень дітей з метою коригування методик та стратегій підтримки.

На сьогоднішній день завдяки міжнародним довідковим органам, таким як ЮНЕСКО, ОЕСР і ВООЗ, а також Світовому банку, який підтримує конкретні програми, формалізація «рання освіта дітей» якимось чином нав'язується ззовні. Складність полягає в тому, що спочатку потрібно зрозуміти, яка світова або вітчизняна практика відповідає рекомендаціям, заявленим цілям, опублікованим програмам і організаціям, які були вже створені та які можна використовувати у роботі з батьками/опікунами та дітьми раннього віку, які постраждали від надзвичайних ситуацій.

Варто зазначити, що кожна дитина раннього віку повинна мати досвід теплих, близьких та постійних взаємин із батьками/опікунами, педагогічними працівниками та всіма дорослими, які її оточують. Коли батьки/опікуни та вихователі виявляють до дитини увагу і чуйно реагують на її потреби, то у дитини формується «базова довіра» – відчуття безпеки, що вона має на кого покластися; це дає дитині «надійну базу», звідки вона може вирушати на дослідження світу, а потім повертатися у комфорт своєї безпечної гавані.

Унікальна здатність батьків/опікунів впливати на процес навчання, виховання та розвиток дітей раннього віку виходить з того, що саме вони з найбільшою ймовірністю будуть поруч, коли їхні діти будуть готові вчитися та відбудеться певна надзвичайна ситуація (Mahoney, & MacDonald, 2007). Батьки/опікуни надають найсильніший вплив на життя своїх маленьких дітей, навіть якщо їхній час із дітьми обмежено роботою чи іншими рутинними обов'язками. Таким чином, ще у 1985 році Carl Dunst говорив, що потрібно активно використовувати систему раннього втручання, описуючи її, як «форму підтримки, яку надають члени формальні та неформальні мережі соціальної підтримки для сімей дітей раннього віку, що в подальшому матиме прямий і опосередкований вплив на функціонування батьків, сім'ї та дитини». Це визначення, новаторське на той час, слідує новій парадигмі просування компетенцій, тобто базується на «моделях просування, розширення можливостей і партнерства, базуючись на сильних сторонах і ресурсах і зосереджених на сім'ї», доручаючи ключову роль у прийнятті рішень навчання та виховання дітей раннього розвитку їхнім батькам/опікунам.

Враховуючи вищезазначену інформацію важливо наголосити, що увійти в життя сім'ї в

той час, коли вони почуваються дуже вразливими, переживають наслідки надзвичайної ситуації – це величезна відповідальність, яка вимагає від педагогічного працівника як професійних якостей, так і чуйності, поваги та щирості. Педагогічний працівник, котрий буде працювати з такими родинами, має обов'язково керуватися такими цінностями, як емпатія, повага та солідарність; має прагнути створити безпечне середовище, яке сприятиме розумінню, прийняттю та взаємній підтримці.

Важливість педагогічної підтримки дітей раннього віку під час надзвичайних ситуацій обумовлена тим, що НС, такі як природні катастрофи, конфлікти чи епідемії, можуть залишити глибокий слід на фізичному та психологічному стані дітей раннього віку. Надзвичайні ситуації можуть викликати стрес, який впливає на нервову систему дітей раннього віку. Важливо розуміти, як цей стрес впливає на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток: наприклад, деякі діти можуть реагувати зі збільшеною тривогою чи зниженим інтересом до соціальних взаємодій.

Коли діти раннього віку постійно перебувають під прямою дією надзвичайних ситуацій, то в них розвиваються навички копіngu та саморегуляції, як засоби пристосування до стресу. Здатність виробляти ефективні стратегії, такі, як емоційна виразність чи виховання, можуть суттєво вплинути на їхню соціальну адаптацію в майбутньому. Також НС можуть модифікувати сприйняття світу дитиною та впливати на її міжособистісні відносини. Вплив надзвичайних ситуацій на розвиток та соціальну адаптацію дітей раннього віку – це складний процес, який вимагає важливого вивчення та відповідальності. Педагогічна підтримка в цей період має ключове значення, оскільки вона спрямована на забезпечення повноцінного розвитку та емоційного благополуччя малят.

У процесі проведеного наукового дослідження ми надаємо декілька вагомих причин, чому важливо педагогічно підтримувати дітей раннього віку під час надзвичайних ситуацій:

- психологічна стійкість: діти раннього віку найбільше піддаються впливу зовнішніх стресорів. Допомога у формі розмов, гри та емоційної підтримки сприяє формуванню психологічної стійкості та дає змогу дитині легше подолати стресові ситуації;
- розвиток дитячої адаптивності: надзвичайні ситуації вимагають швидкого адаптивного реагування. Підтримка в цьому періоді допомагає дітям навчатися

адаптуватися до нових умов, розвиває їхні навички вирішення проблем та гнучкість у ставленні до змін;

- соціальний розвиток: в надзвичайних обставинах діти втрачають звичайне соціальне середовище. Підтримка від дорослих та спілкування з ровесниками допомагає зберігати й розвивати соціальні навички та сприяє створенню позитивних взаємин;
- фізичне здоров'я та безпека: забезпечення необхідних умов для фізичного розвитку та безпеки є важливим аспектом підтримки. Оптимальне забезпечення харчування, гігієнічні умови та засоби безпеки впливають на загальний стан здоров'я дитини раннього віку;
- відновлення ритму життя: педагогічна підтримка допомагає відновити звичайний ритм життя дитини. Розклад, звичні ритуали та активності допомагають зменшити стрес та підтримують нормальний розвиток;
- педагогічна підтримка сім'ї: дитина раннього віку є частиною сім'ї, тому педагогічна підтримка також повинна охоплювати батьків/опікунів та інших родичів. Забезпечення підтримки всієї сім'ї сприяє стабільності та рівновазі в оточуючому середовищі дитини.

Загальна ідея полягає в тому, що педагогічна підтримка в ранньому віці визначає фундамент для майбутнього розвитку дитини. Надання емоційної, психологічної, соціальної та педагогічної підтримки в надзвичайних ситуаціях є важливою умовою для створення здорового, щасливого та стійкого індивіда.

Сьогодні психосоціальна та педагогічна допомога постраждалим внаслідок НС передбачає багатоплановість і комплексний характер роботи, вимагає координацію зусиль всіх учасників освітнього процесу, а також організацію міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії між спеціалістами відповідних служб у забезпеченні повноцінної психологічної і соціально-педагогічної допомоги сім'ям та дітям (*Технології психосоціальної допомоги...*, с. 5, 2021).

У процесі авторських рекомендацій для педагогічних працівників та батьків/опікунів щодо здійснення педагогічної підтримки дітей раннього віку у надзвичайних ситуаціях, ми орієнтувалися на «Посібник МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації».

У Посібнику визначено такі основні принципи:

- права людини та справедливість: принцип дотримання прав людини стосується всіх

потерпілих, справедливість та недискримінація щодо наявності та доступності психічної та соціально-психологічної підтримки для потерпілих згідно з виявленими в них потребами, незважаючи на стать, вік, мову, етнічну приналежність – важлива передумова психологічної допомоги в екстремальних та надзвичайних ситуаціях;

- участь громади: у більшості надзвичайних ситуацій значна кількість людей виявляє резильєнтність, що дозволяє їм допомагати потерпілим і брати участь у впровадженні заходів із допомоги і відновлення;
- принцип «не нашкодь»: гуманітарна допомога є важливим засобом допомоги потерпілим у надзвичайних ситуаціях, але допомога може також ненавмисне завдати шкоди. Щоб зменшити цей ризик, доцільно:
  - організовувати роботу координаційних груп, щоб виявити прогалини в системі реагування, а також для навчання фахівців одне в одного і зведення до мінімуму дублювання інтервенцій;
  - розробляти інтервенції на основі належної інформації;
  - підтримувати принципи належної оцінки, відкритість для контролю та зовнішнього аудиту;
  - розвивати культурну делікатність та компетентність щодо надання допомоги;
  - постійно оновлювати інформацію щодо доказової бази стосовно ефективних практик;
  - використовувати доступні ресурси і спроможності: заходи і програми мають бути максимально інтегрованими, переважання окремих послуг породжує небезпеку створення надмірно фрагментованої системи підтримки;
  - здійснювати багаторівневу підтримку: надзвичайні ситуації впливають на людей по-різному, тому існує потреба різних видів підтримки (Посібник МПК..., 2017, с. 43).

З метою налагодження нормальної життєдіяльності дітей раннього віку, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок надзвичайних ситуацій ми надаємо авторські рекомендації для педагогічних працівників та батьків/опікунів щодо правильного та ефективного здійснення педагогічної підтримки дітей раннього віку.

Рекомендації для педагогічних працівників:

1. Створюйте безпечне середовище. Забезпечте дітей раннього віку спокійним та безпечним

місцем, зберігайте звичайні ритуали та розклад, що сприяє стабільності й комфорту. За таких умов наполегливо радимо використовувати існуючу корекційно-розвиткову програму формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів – «Безпечний простір» (*Корекційно-розвиткова програма...*, 2017).

2. Психологічна підтримка. Надавайте можливість вираження емоцій, застосовуйте у розкладі релаксаційні вправи та групові ділові ігри для виведення стресу.
3. Індивідуалізований підхід. Враховуйте індивідуальні потреби кожної дитини раннього віку. Деякі діти можуть потребувати більше уваги та підтримки, тому будьте готові до адаптації у цьому процесі.
4. Відкрита комунікація з батьками/опікунами. Підтримуйте відкритий та регулярний обмін інформацією з батьками. Спільна робота з родинами допомагає зміцнювати педагогічну підтримку для дітей раннього віку.
5. Гнучкі методи навчання. Використовуйте різноманітні методи навчання, спрямовані на розвиток когнітивних та соціальних навичок, застосовуйте гру та творчі завдання.

Рекомендації для батьків/опікунів:

1. Встановлення розкладу та щоденних ритуалів. Створюйте стабільний розклад та ритуали вдома для надання відчуття безпеки у дітей раннього віку.
2. Набуття оптимізму. Транслюйте оптимізм та позитивну енергію, навіть у стресових ситуаціях ваш настрій впливає на емоційний стан дитини. Допоможе в цьому відвідання сайту «Спілкування в радість» – рекомендації для батьків/опікунів і дітей по комунікації (URL: <https://cutt.ly/7hcFOsm>);
3. Спільні заняття. Враховуйте ігрові та навчальні аспекти взаємодії з дітьми раннього віку, спільні заняття допомагають зміцнювати родинні зв'язки. Можна використовувати збірник ігор для дітей та дорослих від Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Граючи, долаємо стрес» (*Граючи, долаємо стрес...*, 2015). Сайт «Розвиток дитини», для розумних та відповідальних батьків (URL: <https://childdevelop.com.ua/>); онлайн-платформа для розвитку дітей раннього

віку – інтерактивні вправи, цікаві завдання (URL: https://learning.ua/#google_vignette).

4. Звертайтеся за підтримкою. Не соромтеся звертатися за психологічною, соціальною або педагогічною підтримкою для себе та своєї дитини, якщо це необхідно.

Реалізація цих рекомендацій дозволить створювати та проводити ефективну педагогічну підтримку дітей раннього віку, що пережили надзвичайні ситуації, й забезпечувати їхній повноцінний розвиток та психологічне благополуччя в подальшому.

Висновки. Надзвичайні ситуації (природні й техногенні катастрофи, нещасні випадки, терористичні акти, психічне та фізичне насилля, тяжкі або невиліковні хвороби, розлучення батьків, втрата близьких, зрада, розчарування, несправедливість, втрата рідної домівки) нажалі, трапляються з нами, нашими близькими, родичами, друзями, сусідами. Всі ці жахливі події залишають свій відбиток в історії та культурі, в наших родинах та, навіть, майбутніх поколіннях. Вони залишають свій відбиток і в нашому розумі та емоційному стані, здатності відчувати радість та близькість, і навіть на фізіології та імунній системі.

Педагогічна підтримка дітей раннього віку у надзвичайних обставинах вимагає комплексного підходу. Розуміння психологічних аспектів, створення сприятливого середовища, використання педагогічних методів та співпраця з батьками/опікунами і спеціалістами – усі ці елементи спільно сприяють соціокультурному розвитку дітей раннього віку та формуванню їхнього стійкого психологічного благополуччя. Саме батьки/опікуни, як найближчі дитині люди, зобов'язані допомогти їй відчувати себе захищеною, що можна втілити завдяки продуктивній батьківській комунікації. Для цього вони мають кожного дня спілкуватися з дитиною про те, що для неї важливо, що вона переживає: про її справи, радощі, страхи, негативні спогади, емоції. Варто пам'ятати про пріоритетність родинного виховання, забезпечувати єдність вимог родинного виховання дітей й закладу дошкільної освіти на засадах поваги до цінностей родини, її культури, традицій, педагогіки партнерства.

Наша робота підштовхується нашою вірою у силу спільноти та нашим переконанням, що разом Ми можемо витримати бурю і знайти веселку з іншого боку!

Список використаних джерел

- Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі».* (2008). О. Л. Кононко (Наук. кер.). Київ: Світич. 156 с.
- Граючи, долаємо стрес. Ігри для дітей та дорослих.* (2015). Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Київ. 68 с.
- Корекційно-розвиткова програма формування стійкості*

References

- Basic preschool development program "I am in the World". (2008). O.L. Kononko (Scientific Manager). Kyiv: Svitych. 156 p. [in Ukrainian]
- Playing, we overcome stress. Games for children and adults. (2015). United Nations Children's Fund (UNICEF). Kyiv. 68 p. [in Ukrainian]

- до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір». (2017). Навчально-методичний посібник. Київ: НаУКМА, ГЛІФ Медіа. 208 с.
- Посібник МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. (2017). Міжвідомчий постійний комітет. Київ: Унів. вид-во Пульсари. 216 с.
- Про дошкільну освіту (2001). Закон України «Про дошкільну освіту» від 20.12.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
- Про освіту (2017). Закон України № 2145-19 від 05.09.2017 р. URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
- Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи). (2021). В.Г. Панко, І.І. Ткачук. (Наук. ред.). Київ: Ніка-Центр. 118 с.
- Brown, S. E. & Guralnick, M. J. (2012). *International Human Rights to Early Intervention for Infants and Young Children with Disabilities: Tools for Global Advocacy. Infants Young Child.* 25 (4). P. 270–285
- Dunst, C. & Trivette, C. (2009). Capacity-building family systems intervention practices. *Journal of Family Social Work*, 12 (2). p. 119–143.
- Correctional and developmental program for building stress resistance in preschool children and schoolchildren "Safe Space". (2017). Educational and methodological manual. Kyiv: NaUKMA, GLYF Media. 208 p. [in Ukrainian]
- IPC Handbook on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Situations. (2017). Interdepartmental Standing Committee. Kyiv. 216 p. [in Ukrainian]
- About preschool education (2001). The Law of Ukraine "On Preschool Education" dated December 20, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> [in Ukrainian]
- About education (2017). Law of Ukraine No. 2145-19 dated September 5, 2017. URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-education.html> [in Ukrainian]
- Technologies of psychosocial assistance to children and families who find themselves in difficult life circumstances as a result of military operations (from work experience). (2021). V.G. Panko, I.I. Tkachuk (Science Ed.). Kyiv: Nika Center. 118 p. [in Ukrainian]
- Brown S. E. & Guralnick M.J. (2012). *International Human Rights to Early Intervention for Infants and Young Children with Disabilities: Tools for Global Advocacy. Infants Young Child.* № 25 (4). P. 270-285. [in English].
- Dunst, C. & Trivette, C. (2009). Capacity-building family systems intervention practices. *Journal of Family Social Work*, 12 (2). p. 119-143. [in English].

Відомості про автора:**Житнік Тетяна Сергіївна**

Zhytnik_Tetyana@msspu.edu.ua

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького

Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,

Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-41-47

Матеріал надійшов до редакції 25. 10. 2023 р.

Прийнято до друку 15. 11. 2023 р.

Information about the author:**Zhytnik Tetiana Serhiivna**

Zhytnik_Tetyana@msspu.edu.ua

Bohdan Khmelnytsky Melitopol

State Pedagogical University

Scientific Town St., 59, Zaporizhzhia

Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-41-47

Received at the editorial office 25. 10. 2023.

Accepted for publishing 15. 11. 2023.